

Sok elbeszélése foglalkozik világháborús élményeivel és a magyar internacionalisták harcával. Nem kevésbé foglalkoztatja a hazatértek sorsa, a Kis Gáboroké, akiket Horthy országában az internálótábor és a napszám várt. A *Nem olyan könnyű* (1932) c. elbeszélés hősté, Sós Danit pl. nyolcvévi távollét után csendőrök kísérik haza a Tisza-menti Atádra. A kanászlegényből lett malomgépész a földre vágyó és árverésektől rettegő faluban kommunista pártsejtet alakít, irányítja a gróf, vitéz Sabóczy segédjegyző és a nagygazdák elleni küzdelmet. A falu társadalmának alapjaiban reális képét adja az író, a végkicsengésből mégis úgy tűnik, hogy eltúlozza, forradalmibbá varázsolja a helyzetet. A romantikus felzési nádasban gyülekező elvtársak már-már Esze Tamás kurucaira emlékeztetnek.

A címadó novella (1927) az *árvulást*, az eszmefeladást mutatja be, azt a lehetetlen helyzetet ábrázolja, amelybe Haculek detektívfióknok kerül, amikor egykori elvtársait kellene sakkban tartania. Haculek „elvtárs” gyenge volt mindig, gyenge most is: beleegyezik abba, hogy a politikai foglyok az In-

ternacionáléval köszöntsek a forradalom évfordulóját. Az író ötlete igen eredeti, de kevésbé hihető. Az osztályárulás egyébként is vissza-visszatérő gondolat e művekben. Zalka megveti a „burzsoázia lábait előtt fetregő pincskutyá szociáldemokratát” (1932). Ítélete a faszizmus körülményei között egyre tarthatatlanabb merev elkülönülés tükröződése. Egyik utolsó írásában ugyan már összetettebb módon ábrázolja a nácizmus elleni harc szükségét (*Frau Geschke háborúba készül*, 1935), arra azonban, hogy tollal is magáévá tegye a népfrontpolitikát, nem volt lehetősége. Pedig magáévá tette. Ezt *tetteivel* bizonyította.

A húszas-harmincas évek szovjet mindennapjairól szóló novellák között találunk néhány társadalmi gondokat tükröző, kiemelkedő alkotást. Felvillan előttünk a nepmanok világa, a már-már gazdasági bűnözővé vált egykori polgárháborús veteránból lett trösztigazgató vívódása, a polgári világ maradványainak utóélete (*Purgatórium*, 1929; *Orvtámadás*, 1929). Nem kis együttérzéssel ír „a mi turistává vedlett elvtársunk”-ról, aki a mindennapos „szkloka”, az értelmetlen

civódások miatt otthagynva a hivatalát, visszalátogat Perekopra, hősi harcainak egykori színhelyére. Az előadás anekdotikus, a probléma valódi (*Vendégségben a halhatatlanoknál*, 1930).

A két kötet az író *csaknem összes* elbeszélését, illetve kisregényét tartalmazza. (Vö. Rejtő István: *Zalka Máté kéziratok hagyatéka* [Bp. 1966].) A válogató Rét Rózsa nem pótolhatta a hiányzó magyar Zalka-monográfiát, a kritikai kiadásoknál megkövetelt adatközlő jegyzeteket sem kérjük számon tőle. Egyet azonban igen. Indokolatlanul elhagyta az első megjelenések feltüntetését. Ezeknek az írásoknak pedig sajátos sorsuk volt, amely szervesen hozzánk tartozik. Egy részük orosz nyelven jelent meg először, sokat pedig New Yorkban, Párizsban és Kassán adtak ki. A mai olvasónak, aki már-már a múlt dokumentumaiként is kezelheti Zalka írásait, ezek többet mondtak volna a megírás pusztá dátumánál.

A gyűjteményhez Hidas Antal írt lírai hangú, magvas előszót: (*Magvető Könyvkiadó 1967.*)

RUSZOLY JÓZSEF

ILLÉS BÉLA: LÖVÉSZÁROKBAN

A *Lövészárokb*an annak az ötven évnek élethű, mindig a valóság tényeivel dolgozó krónikája, amely a szocializmus felépítésének sorsformáló küzdelmében fogant; s amelynek első, világtörténelmi jelentőségű győzelmét éppen napjainkban ünnepli a haladó gondolkodású emberiség.

„Élethű krónikát” írtam, s ezt a kifejezést itt most

valóban szó szerint kell értenünk: mert Illés Béla nemcsak tanúja volt az eseményeknek — ő végigharcolta-küzdötte ezt a sorsformáló fél évszázadot, hitével és legjobb tudásával járult hozzá a szocialista eszme győzelméhez. Ez a tény adja tehát a *Lövészárokb*an emberi, művészi hitelét; a kötetben szereplő imponáló gazdagságú publicisztikai

anyag, a cikkek, beszámolók, karcolatok valósághoz kötött őszinteségét.

S mindemellett rávilágít egy másik útra is: az író útjára, amely kezdeti bizonytalankodásaival, világnézeti félszégével megküzde ma már követendő példaként áll nemzedékünk előtt. Hozzá kell tenünk: a való élet szolgálta itt is a harcteret az önmagával-önmagáért vi-

vott küzdelemben. Az 1916-os keletkezésű tanulmányok, cikkek szemlélete még valóban híján van az alapos marxista eszmeiségnek; *A tehetségéről*, vagy a *Politika* c. tanulmányok még a szubjektív determináló tényezők alapján elemzik a társadalmat, az osztályok mozgását; *A néma politikuskokról* c. írásban pedig a megalkuvó, hallgatásba burkolódzó szociáldemokrata politikusokat védi-menti Liebknecht Károly jogos vádjá alól. S két év múlva, 1918 decemberében, a harcolva átélt első világháború rideg valóságának a tükrében leszámol a hamis tévutakkal; a *Szellemi munkások* c. tanulmányban már egyértelműen fogalmaz: „... a kommunista társadalomért kell küzdeni!”, s az egyetlen járható utat a fiatal, szabadságát nemrég kivívott szovjet köztársaság kollektív társadalmában jelöli meg.

Valóban: az első világháború, s 1917 dicsőséges szovjet októbere volt az a két elhatároló élmény, amely Illés Béla további életútját, emberi, művészi magatartását döntően determinálta. Ettől kezdve kapnak írásai egyértelműen forradalmi lendületet, mindig a mához szóló, a másn segíteni akaró aktua-

litást; s tegyük hozzá: a marxizmus—leninizmus taláján fogant eszmeiséget is.

Lehetetlen feladat lenne itt most sorra venni e kötet minden egyes cikkét, tanulmányát; de egy-kettőt, mintegy az elmondottak illusztrálására is mindenképpen ki kell emelnünk e gazdag rengetegből.

Az orosz példa 1920-ban figyelmeztet: nem dicsérni, hanem követni kell az orosz forradalmat; felrázó hangja tetteket követel a fehérterror kellős közepén. Az 1922-ben írt *Egyenlőtlen harc*-ban egyértelműen bizonyítja be: az ellenforradalmi pártokkal szemben egyedül a kommunista párt veheti fel a harcot! S a visszaemlékezések és portrék (*Lenin elvtárs ravatalánál*, *Július harmincegy*, *A téli palota elfoglalásától Gagarin ürrepüléséig*, *Kun Béla*, *Alpári Gyula* stb.) színes, élményszerű elevénsége mindannyiunk számára elérhető közelségbe hozzák a történelem, az emberiség eme örök példái-tépdaképeit. Elérhető és tanulságos közelségbe, hiszen ezeknek, az írásoknak az egyik fő érdeme az, hogy bennük Illés Béla úgy mesél, úgy emlékezik, úgy rögzíti a tényeket, hogy azokból lehetetlen ki nem éreznünk

a hozzánk szóló figyelmeztetést, őszinte segíteni: akarást. Hangja népünk történelmének minden jelentős fordulóján hallatszik; s a tapasztalatokban megalapozott, szocialista eszmeiségből merített hang mindig ki akarja venni részét a küzdelemből — különösen érzékletes példák lehetnek erre a felszabadulásunk hajnalán, az újjáépítés, újrateremtés keserves küzdelmeit segítő cikkei (*A napot nem lehet megállítani*, *Figyelmeztetés, Csordultig a pohár*, *Három év múltán* stb.)

A Lövészárokban tanulmányai, cikkei, karcolatai egy mindvégig következetes, szocialista szellemű életpálya termései. S Illés Béla gazdag publicisztikai munkássága önmagában hordja a mindannyiunkhoz szóló örök érvényű tanulságot: az irodalom, a művészet mindenkor a társadalom, az emberiség haladásáért, jobb jövőjéért kell hogy harcoljon; sohasem szabad elszakadnia a való élettől — annak mindennapos harcait, küzdelmét, az előrelépés keserves folyamatát, mint ez küzdelemben tevékenyen részt vevő fegyvertárs kell hogy segítse. (*Szépírodalmi Könyvkiadó 1967.*)

MAJOROS JÓZSEF

SÍK ENDRE: PRÓBAÉVEK

Hilok 8000 lakosú helység a Bajkálon túl, a kelet-szibériai vasút mentén, a kínai határ közvetlen közelében (Magyarország alig férne be a kettő közé), unalmas porfészek lehet. Orosz, ukrán, belorusz, lengyel, lett, észt, litván vasutasok lakják, s egy megtelepedett magyar hadifogoly, Andrej Alekszandrovics Sík, aki angol nyelvleckéből tartja fenn magát. A

messze Nyugaton lobog a forradalom, dúl a polgárháború, fordul a világ. Hilokon Szemjonov atamán szerb csapatai, „frontharcosok”, anarchista magyarok, cseh légionáriusok, japánok, kínai csempészek nyúzsógnak, hadifoglyokkal megrakott szerelvények döcögnek keresztül, s ebben a kevésbé nyugalmas környezetben próbál Andrej Alekszandrovics beletanulni az

új életbe. Nyelvet, ruhát cserél, társat, megélhetést keres, hogy azt az időt, amit hazatéréséig itt kell eltöltenie, emberek között, emberi célokért való munkával töltsse el. S aztán harminc évig marad. Megtalálja személyes boldogságát, célját, az utat, melyen legtöbbet tehet a többiekért.

Sík Endre önéletrajzi visszaemlékezéseinek új —